

درس نوزدهم

کارکردهای خانواده

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:

- کارکردهای مهم خانواده را نام ببرند و توضیح دهند.
- درباره مزایا و معایب برخی به کارکردهای خانواده که امروزه مؤسسات اجتماعی آنها را عهده‌دار شده‌اند گفت‌وگو و اظهارنظر کنند.
- روش‌های مختلف اجتماعی شدن فرد توسط والدین را بیان نمایند و درباره آن اظهارنظر کنند.
- در مورد اهمیت و نقش خانواده در جامعه، استدلال کنند.
- با استفاده از برگه ثبت مشاهده، برخی ابعاد فرایند اجتماعی شدن کودک در خانواده را شناسایی و یادداشت کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

قرآن کریم، کتاب درسی، تصاویری از انسان در سنین مختلف (از نوزادی تا کهنسالی) در خانواده، تصاویری از کارکردهای خانواده (محبت، رفع نیازهای مادی، مراقبت، تربیت و ...)، در صورت امکان نمایش فیلم کوتاه از یکی از کارکردهای خانواده که ارزش‌ها را به دانش‌آموزان منتقل کند برای مثال احترام به سالمندان.

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها

آماده کنید

به‌طور کلی موضوع خانواده، به دلیل ملموس بودن و پیوند کامل با زندگی دانش‌آموزان، مورد علاقه و توجه آنها بوده و علاوه بر آن موضوعی بحث‌برانگیز است.

- در صورتی که فیلمی کوتاه یا بخشی از یک فیلم که در آن خانواده موفق یا کارکردهای مطلوب خانواده مانند مراقبت از اعضا در بیماری، محبت، احترام، مشورت و ...، به نمایش گذاشته می‌شود را در کلاس پخش کنید و درباره شخصیت‌های فیلم، بحث و گفت‌وگو نمایید.

- در صورتی که تصاویری از کارکردهای مختلف خانواده تهیه کرده‌اید، آنها را در کلاس به نمایش بگذارید و یا کپی بگیرید و در بین گروه‌های دانش‌آموزان توزیع کنید و از آنها بخواهید با توجه به تصویر، هر یک از کارکردهای خانواده را نام ببرند و توضیح دهند.

برای جذاب شدن فضای کلاس، ممکن است از دانش‌آموزان بخواهید به جای شخصیت‌هایی که در تصویر مشاهده می‌کنند حرف بزنند و عبارتی را بیان کنند.

موضوع تصاویر می‌تواند همکاری اعضای خانواده در نظافت منزل، مراقبت از عضو خانواده که بیمار شده است، خرید، ابراز علاقه و محبت و ... باشد.

آموزش دهید

با توجه به بخش آمادگی تدریس، اکنون از دانش‌آموزان بخواهید تعریفی از خانواده و نحوه تشکیل آن بیان کنند.

در خانواده، گروهی متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخونی یا فرزندخواندگی با یکدیگر در ارتباط متقابل هستند (به عنوان زن و شوهر و مادر و پدر و برادر و خواهر) و فرهنگ مشترکی پدید می‌آورند و در واحد خاصی زندگی می‌کنند.

آیه شریفه ۲۱ سوره روم را که هدف ازدواج و تشکیل خانواده در آن بیان شده است، قرائت کنید و معنی آن را توضیح دهید.

«از آیات الهی آن است که برای شما از جنس خودتان، جفتی بیافرید تا در کنار او آرام گیرید (با هم انس گیرید) و میان شما رأفت و مهربانی قرار داد و در این امر برای مردم اهل تفکر، علم و حکمت، آشکار است».

سپس هر یک از کارکردهای خانواده را با توجه به مرحله قبلی، آمادگی و مشاهده تصاویر، مورد بحث و گفت‌وگو قرار دهید و سؤالاتی را مطرح کنید. برای مثال کارکرد فرزندآوری چه نتیجه و پیامدی برای جامعه انسانی دارد؟ اگر این کارکرد نباشد، چه خواهد شد؟ چرا کودکان به محبت و مراقبت نیاز دارند؟

آیا تنها کودکان و فرزندان خانواده باید از محبت و مراقبت والدین برخوردار شوند یا این نیاز همه اعضای خانواده است؟ آیا شما تاکنون از اعضای خانواده مراقبت کرده‌اید؟ برای مثال از خواهر و برادر کوچک‌تر؟ مراقبت از یکی از اعضای خانواده هنگام بیماری و نظایر آن؟ چرا سالمندان خانواده به مراقبت نیاز دارند؟ چرا باید به سالمندان احترام بگذاریم؟

رفع نیازهای مادی و اقتصادی خانواده طبق قانون و شرع اسلام با سرپرست خانواده یا پدر است. آیا زنان نیز باید در رفع نیازهای خانواده مشارکت و همراهی داشته باشند؟ چگونه و تا چه حد؟ مسئولیت افراد خانواده در امور اقتصادی خانه چیست؟ رعایت تعادل و پرهیز از اسراف؟ خانواده چه نقشی در تربیت اجتماعی دارد؟ در چه صورتی خانواده می‌تواند فرزندان را پایبند به اصول اخلاقی تربیت کند؟ با طرح این پرسش‌ها و نظایر آن، فضای بحث و گفت‌وگو در کلاس به وجود بیاورد و نتایج گفت‌وگوها را به صورت جمع‌بندی و فهرست نمودن کارکردهای خانواده روی تابلو بنویسید. فعالیت صفحه ۱۳۰ نیز به منظور گفت‌وگو و اظهارنظر، طراحی شده است. دانش‌آموزان می‌توانند به جنبه‌های مثبت و منفی این مؤسسات اشاره کنند. برای مثال مهد کودک‌ها باعث اجتماعی شدن بچه‌ها می‌شوند، به مادران فرصت اشتغال در خارج از خانه را می‌دهند؛ اما ممکن است محرومیت از وجود مادر در سال‌های نخست کودکی، آسیب‌های روحی را به دنبال داشته باشد یا معمولاً کودکان خردسال با توجه به بنیه ضعیف خود در محیط‌های عمومی مانند مهد کودک‌ها، بیشتر و زودتر بیمار می‌شوند و ... همچنین خانه‌های سالمندان معمولاً در فرهنگ ما چندان پذیرفته شده نیست. این خانه‌ها اگرچه ممکن است مشکل مراقبت از سالمند را در خانواده حل کنند، اما عوارض روحی بسیاری برای سالمند و دور شدن وی از محیط گرم خانواده را به بار می‌آورند و ...

دقت کنید در این گفت‌وگو، قدرت استدلال، گوش کردن به اظهارنظر دیگران، پیشنهاد دادن و همفکری کردن را در دانش‌آموزان تقویت کنید.

یکی از مباحث مهم و شاید مورد علاقه دانش آموزان در این درس موضوع راهکارهای عمده تربیت یعنی «گفت‌وگو، تشویق و تنبیه» است که والدین از آنها استفاده می‌کنند. این روش‌ها را در صفحه ۳۲ بخوانید و با همفکری دانش آموزان، نمونه‌ها و مصادیقی برای آنها بیان کنید.

شما می‌توانید موقعیت‌هایی فرضی را مطرح کنید و از دانش آموزان بخواهید خود را جای والدین بگذارند و روش تربیتی مورد نظر را بیان کنند. برای مثال:

- اگر پدری فرزند نوجوان خود را در حال سیگار کشیدن مشاهده کرد، بهترین شیوه‌ای که باید در مقابل او به کار بگیرد، چیست؟

- اگر کودکی از دادن توپ خود به کودک مهمان، خودداری کرد والدین باید چه رفتاری با او داشته باشند؟

و ...

فعالیت شماره ۴ صفحه ۱۳۲ را در کلاس اجرا کنید. اجازه بدهید دانش آموزان تجارب و خاطرات خود را (البته به طور داوطلبانه و در صورتی که تمایل داشته باشند) مطرح کنند. تشویق‌ها و تنبیه‌های نابجا را مورد نقد قرار دهید.

دانش آموزان را متوجه این نکته کنید که تنها نمی‌توان یک روش تربیتی را مد نظر قرار داد و به تناسب شرایط و موقعیت‌ها، از روش مختلف استفاده می‌شود.

به پایان ببرید

با مرور و خلاصه کردن مفاهیم مطرح شده، فعالیت ۵ صفحه ۱۳۲ را اجرا کنید. روی تابلو بنویسید: «چرا خانواده نقش مهمی در جامعه دارد؟» سپس از دانش آموزان بخواهید با توجه به آموخته‌های خود در این درس پاسخ را در یک بند (پاراگراف) بنویسند و نوشته‌های خود را در کلاس بخوانند.

بهترین نظرات را روی تخته، بازنویسی کنید.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۳ صفحه ۱۳۲ و یا فعالیت شماره ۱ صفحه ۱۲۸ را در خارج از مدرسه انجام دهند و نتایج را به کلاس بیاورند. حداقل دو سه هفته برای انجام فعالیت، فرصت بدهید. سپس از دانش‌آموزان بخواهید نتایج ثبت مشاهدات و تحقیق خود را در کلاس ارائه کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان کارکردهای مهم خانواده، گفت‌وگو و اظهارنظر درباره روش‌های تربیتی والدین و مؤسسات اجتماعی امروز که برخی کارکردهای خانواده را به عهده گرفته‌اند و نقش و اهمیت خانواده در جامعه و همچنین انجام پرس‌وجو و تحقیق‌های محوله فعالیت‌های مندرج در کتاب از محورهای عمده ارزشیابی است که از طریق سیاهه مشاهده رفتار و بررسی فعالیت‌ها و همچنین آزمون‌های شفاهی و کتبی قابل سنجش است.

ملاحظات یادگیری/ دانستنی‌های معلم

* در این دروس و درس بعدی، دانش‌آموزان ممکن است موضوعات بحث‌انگیزی را در زمینه خانواده، مطرح کنند. همچنین همواره در هر کلاس، دانش‌آموزانی در خانواده‌هایی ناسامان زندگی می‌کنند و برخی از بچه‌ها مشکلات خانوادگی دارند. لذا جلب مشارکت خانواده‌ها و همراهی در تحقق اهداف تربیتی لازم است و باید حداقل یکی دو جلسه با خانواده‌ها برگزار نمود و بهتر است در این جلسات از حضور یک مشاور خانواده و مددکار اجتماعی کمک گرفته شود تا والدین را در زمینه موضوع خانواده، روابط والدین با یکدیگر و با فرزندان توجیه کند و برنامه آگاه‌سازی و توانمندسازی با کمک مسئولین مدرسه دنبال شود. همچنین شناسایی دانش‌آموزانی که مشکلات حاد خانوادگی دارند (برای مثال دعواهای مکرر یا خشونت والدین، اعتیاد و نظایر آن) و ارجاع آنها به مشاور ذی صلاح، وظیفه حرفه‌ای و انسانی معلمان گرامی است.

* در صورتی که از نمایش فیلم در تدریس این مبحث استفاده می‌کنید، ضروری است فیلم مثلاً توسط متخصص موضوع خانواده و مشاور ذی‌صلاح مشاهده شود تا جنبه‌های منفی و بدآموزی نداشته باشد.

* **خانواده:** خانواده، کوچک‌ترین واحد بنیادی جامعه است که در سیر تاریخ دستخوش تغییر و تحولات گوناگونی شده است: «خانواده بیش از آنکه سازمان حقوقی باشد، یک نهاد اجتماعی است. اعضای خانواده از هم ارث می‌برند، مکلف به انفاق یکدیگرند و برای تأمین سعادت خانواده، مسئولیت مشترک دارند و مقامی جمع آنها را رهبری می‌کند» (حقوق مدنی خانواده، ناصر کاتوزیان، ج ۱، ص ۱ و ۲، ۱۳۶۸).

ماده ۱۱۰۵ قانون مدنی مقرر می‌دارد در روابط زوجین، ریاست خانواده از خصایص شوهر است. ریاست شوهر و پدر، یک نوع وحدت و هماهنگی در امور خانواده و بین اعضای آن ایجاد می‌کند.

خانواده، اولین اجتماع کودکان است و آنها اولین تجربیات خود را از زیستن با دیگران به دست می‌آورند. خانواده می‌تواند برحسب چگونگی محیط داخلی خود، ویژگی‌های مثبت و سازنده یا منفی و مخرب در افراد به وجود بیاورد. تربیت اجتماعی و پایبندی به اصول اخلاقی و ارزش‌های انسانی به تربیت خانوادگی وابسته است. اگرچه دولت یا برخی مؤسسات ممکن است در برهه‌ای، سرپرستی اعضای جامعه را برعهده بگیرند، اما خانواده در حفظ و گسترش قدرت ملی نقش مؤثری ایفا می‌کند و بین قدرت ملی و خانواده رابطه‌ای نزدیک وجود دارد و سستی و تباهی خانواده‌ها، انحطاط ملت را به دنبال می‌آورد، چنان‌که صاحب‌نظری می‌گوید:

تاریخ به ما می‌آموزد که تواناترین ملت‌ها، مللی بوده‌اند خانواده در آنها قوی‌ترین سازمان را داشته است.